

УДК 347. 952: 341.649

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.2.32>

## **КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ З ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОСУДДЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПРИМУСОВЕ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ**

**Фурса С.Я.,**

*доктор юридичних наук,  
професор кафедри міжнародного права  
та галузевих правових дисциплін  
Київського університету права НАНУ,  
заслужений юрист України  
ORCID:0000-0002-3023-5287  
e-mail: fursa\_2003@ukr.net*

**Фурса Є.І.,**

*кандидат юридичних наук,  
професор кафедри міжнародного права  
та галузевих правових дисциплін  
Київського університету права НАНУ  
ORCID:0000-0001-9496-1256  
e-mail: fursa\_2003@ukr.net*

**Мальський М.М.,**

*доктор юридичних наук,  
Почесний консул Республіки Австрія в м. Львові,  
адвокат і партнер юридичної фірми «Arzinger»  
ORCID:0000-0003-2435-2097  
e-mail: Markian.Malskyy@arzinger*

**Фурса С.Я., Фурса Є.І., Мальський М.М. Керівні принципи Європейської комісії з ефективності правосуддя та їх вплив на примусове виконання рішень в Україні.**

У статті проаналізовано розроблені Європейською комісією з ефективності правосуддя (далі – Європейська комісія) Керівні принципи, зокрема, верховенство права, розумні строки виконавчого провадження, принцип територіальності та рекомендації з їх запровадження у ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження». На скільки ці принципи узгоджуються зі змістом і метою примусового виконання рішень в Україні, питання залишається дискусійним, але удосконалення не прийнятого Законопроєкту № 5660 продовжуються, тому вчені мають і далі продовжувати відповідні дослідження.

Авторами висловлюються думки щодо можливості реалізації зазначених принципів у виконавчому провадженні в Україні як пост судовому механізмі захисту та відновлення прав фізичних і юридичних осіб. Виконавчий процес в Україні багато вчених визнають самостійною галуззю правової науки. Вчені мають сформулювати принципи, які є його індивідуалізованою ознакою та після публічного обговорення їх гіпотез вони мають бути запроваджені до Законопроєкту № 5660. Тому авторами аргументовано, що виконавці мають діяти в межах принципу законності, правової визначеності, тобто діяти в межах оптимальних строків, максимальний строк, яких має регламентуватися законом, висловлено їх бачення щодо принципу територіальності зокрема, доцільності існування на даному етапі змішаної системи примусового виконання рішень. Щодо принципу верховенства права автори погоджуються із позицією Венеційської комісії що його слід сприймати як спосіб або засіб боротьби з абсолютизмом влади. І лише суд при розгляді справ може діяти в межах принципу верховенства права, якщо дійде висновку, що закон чи інший правовий акт

суперечить Конституції України, то він застосовує її норми як норми прямої дії. Тому вважаємо доцільним підсилити аргументацію на підтвердження власних концепцій, щоб зняти дискусійність з цього питання і відповідні зміни внести у остаточну редакцію Законопроєкту №5660. Оприлюднення цієї статті має зумовити інтерес вчених до зазначеної проблематики та викликати публічну дискусію щодо висловлених пропозицій з удосконалення законодавства про виконавче провадження.

**Ключові слова:** виконавче провадження, державний виконавець, приватний виконавець, принцип, принцип верховенства права, принцип законності, принцип розумного строку, принцип територіальності, примус, боржник, стягувач.

**Fursa S.Ya., Fursa Ye.I., Malsky M.M. Guidelines of the European Commission on the efficiency of justice and their impact on the enforcement of decisions in Ukraine.**

The article analyzes the Guidelines developed by the European Commission for the Efficiency of Justice (hereinafter referred to as the European Commission), in particular, the rule of law, reasonable time limits for enforcement proceedings, the principle of territoriality and recommendations for their implementation in Article 2 of the Law of Ukraine “On Enforcement Proceedings”. The extent to which these principles are consistent with the content and purpose of enforcement in Ukraine remains a matter of debate, but the improvement of the unadopted Draft Law No. 5660 continues, so scientists should continue relevant research.

The authors express their opinions on the possibility of implementing these principles in enforcement proceedings in Ukraine as a post-judicial mechanism for protecting and restoring the rights of individuals and legal entities. Many scientists recognize the enforcement process in Ukraine as an independent branch of legal science. Scientists should formulate the principles that are its individualized feature and after a public discussion of their hypotheses, they should be introduced into the Draft Law No. 5660. Therefore, the authors argue that the executors should act within the principles of legality, legal certainty, that is, act within the optimal terms, the maximum term of which should be regulated by law, they express their vision of the principle of territoriality, in particular, the expediency of the existence of a mixed system of forced execution of decisions at this stage. Regarding the principle of the rule of law, the authors agree with the position of the Venice Commission that it should be perceived as a way or means of combating the absolutism of power. And only the court, when considering cases, can act within the principles of the rule of law; if it comes to the conclusion that a law or other legal act contradicts the Constitution of Ukraine, then it applies its norms as norms of direct effect. Therefore, we consider it appropriate to strengthen the argumentation in support of our own concepts in order to remove the debate on this issue and make appropriate changes to the final version of Draft Law No. 5660. The publication of this article should arouse the interest of scientists in the mentioned issues and provoke a public discussion on the proposals made to improve the legislation on enforcement proceedings.

**Key words:** enforcement proceedings, state enforcement officer, private enforcement officer, principle, principle of the rule of law, principle of legality, principle of reasonable time, principle of territoriality, coercion, debtor, collector.

**Постановка проблеми.** Європейською комісією з ефективності правосуддя (далі—Європейська комісія ) були розроблені Керівні принципи та запропоновано деякі із них, зокрема, верховенство права, розумність строків виконавчого провадження та територіальності запровадити у законодавство про виконавче провадження в Україні. Але запропоновані Європейською комісією принципи, насамперед, мають відповідати правовій системі України, компетенції органів примусового виконання та узгоджуватися з правовими концепціями українських вчених, які досліджують виконавче провадження. Тому автори вважають доцільним додатково аргументувати своє бачення про доцільність запровадження цих принципів з метою врахування їх думок при прийнятті Законопроєкту № 5660 “Про примусове виконання рішень”[1, с. 31-32].

**Стан опрацювання проблематики.** Автори у своїх працях аналізували роль Європейської комісії з ефективності правосуддя в питаннях покращення стану примусового виконання рішень в Україні та Керівні принципи, розроблені цією Комісією [2], оскільки деякі із них вже враховані при внесенні змін до чинного Закону України “Про виконавче провадження”[3] (далі— Закон), зокрема, це принцип верховенства права, розумності строків виконавчого провадження [1, с. 27–32], дискусійним авторами розцінюється принцип територіальності. Українськими вченими були

також проаналізовані принципи, які передбачені у Глобальному кодексі примусового виконання, який був розроблений Науковою радою Міжнародного союзу судових виконавців з метою їх системного узгодження з урахуванням природи примусового виконання рішень, зокрема, в Україні [4, с. 17–19]. Проте наведені дослідження не вичерпали себе, особливо нині, коли на розгляді Верховної Ради України знаходиться Законопроект № 5660, який був прийнятий у першому читанні два роки тому назад.

**Мета статті** зводиться до подальшого наукового аналізу рекомендацій Європейської комісії з ефективності правосуддя з метою удосконалення принципів виконавчого провадження та обґрунтування можливості реалізації деяких із них у виконавчому провадженні в Україні як пост судовому механізмі захисту та відновлення прав фізичних і юридичних осіб. Виконавчий процес в Україні багато вчених визнають самостійною галуззю правової науки. Тому слід сформулювати принципи, які є його індивідуалізованою ознакою та після публічного обговорення гіпотез вчених вони мають бути запроваджені до Законопроекту № 5660.

**Виклад основного матеріалу.** Вважаємо доцільним здійснити це дослідження у порівняльному контексті, оскільки багато хто з фахівців визнає виконавче провадження продовженням судочинства. Навіть в ст. 1 Закону України “Про виконавче провадження” воно визнається завершальною стадією судового провадження. Але сьогодні організація і діяльність виконавців як державних, так і приватних регламентується не у процесуальних кодексах як це мало місце до 1998-1999 років, а спеціальним законодавством. Державні виконавці віднесені до органів виконавчої влади, а приватні є самозайнятими особами. Суди вирішують спори, кваліфікують випадки правопорушень і визначають способи, якими мають бути ліквідовані їх наслідки, а виконавці безпосередньо припиняють правопорушення і відновлюють порушені права осіб та/або компенсують наслідки правопорушень. Оскільки кожна гілка державної влади має взаємодіяти з іншими, а разом їх діяльність має узгоджуватися з законодавством, то і діяльність виконавців має узгоджуватися з діяльністю судів, про що свідчить розділ VI ЦПК, де йдеться про міжгалузеві зв’язки суду та виконавців при примусовому виконанні судових рішень. Тому варто визнати виконавчий процес відносно самостійною галуззю права, а виконавче провадження не слід розцінювати як стадію цивільного процесу, оскільки завданням цивільного судочинства, згідно ст. 2 ЦПК, є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ, а не примусове виконання судових рішень зокрема, після набрання ними законної сили. Тому дослідження проводиться методом порівняння виконавчого провадження із цивільним судочинством.

**Верховенство права як нове поняття та механізм захисту прав людини: судочинство та виконавче провадження**

Термін “верховенство права” двічі використаний в Керівних принципах Європейської комісії. Його феномен полягає в тому, що він також досить часто використовується в українському законодавстві. Але це поняття не розкрито в жодному нормативному акті України. Іноді його сутність розуміють по-різному без урахування компетенції органу, де такий принцип може реалізуватися. З великою долею ймовірності можна припустити, що через популярність цей принцип був внесений й до Закону та багатьох інших нормативних актів. Але дискусійним залишається положення про те, а чи можуть виконавці у своїй діяльності керуватися цим принципом чи цей принцип означає верховенство чийось прав над вимогами законодавства. На нашу думку, ні державні, ні приватні виконавці цей принцип застосовувати у своїй діяльності не можуть. Якщо ж будь-яка особа заявить у виконавчому провадженні про верховенство права, то будь-яких наслідків така заява не матиме.

Достатньо уважно прочитати позицію Венеційської комісії [5], щоб стало зрозуміло, що верховенство права слід сприймати як спосіб або *засіб боротьби з абсолютизмом влади*. При такому сприйнятті цього принципу можна стверджувати, що він має міжнародно-правовий контекст, оскільки в демократичних державах владою володіють органи державної влади, кожний з яких потенційно здатен зловживати владними повноваженнями. З наведеної гіпотези випливає, що громадянам можна розраховувати лише на міжнародні органи, зокрема, на Європейський суд з прав людини, але таке сприйняття механізму дії принципу верховенства є спрощеним.

Так, в Україні передбачений порядок реалізації саме судом принципу верховенства права (ст. 129 Конституції України, ст. 10 Цивільного процесуального кодексу України [6] (далі – ЦПК)). Він проявляється у повноваженнях суду не застосовувати нормативний акт, включаючи закон, який суперечить Конституції України. Однак позиція суду щодо неконституційності закону має

бути перевірена Конституційним Судом України. Ця спрощена конструкція була неодноразово досліджена вченими [7, с. 399–413], а з неї випливає, що дієвими органами з застосування принципу верховенства права є суд та Конституційний Суд України. Якщо ж Конституційним Судом вирішується питання про конституційність закону, то, фактично, на вагах конституційного правосуддя буде право людини з однієї сторони, а з іншої - закон як прояв владних повноважень державного органу. Тому важко погодитися з думками про те, що верховенство права спирається на законність, адже закон як механізм набуття владних повноважень може бути визнаний таким, що суперечить праву людини.

Інша річ, коли ми розглядаємо законність крізь призму забезпечення державою дієвості принципу верховенства права, а саме: впровадження цього принципу не як декларації або лозунгу, а як реального механізму захисту прав людини. Так, залишається дискусійним питання про те, а чи повинна наділятися правом на безпосереднє звернення до Конституційного Суду України людина (громадянин) у разі, якщо вона вважає конкретну норму закону неконституційною? Чи вона спочатку має звертатися до суду і лише після отримання судового рішення, яке набере законної сили, таке право можна реалізувати в Конституційному Суді України [8, с. 44–56]? При такому сприйнятті дії верховенства права людина стає заручником суду, з чим важко погодитися в силу публічно висловлених зауважень до цього органу державної влади [9, с. 170–174], коли йдеться не про судову практику, а про конституційність закону.

У зв'язку з наведеним виникає риторичне питання, а чи може виконавець визнавати Закон, яким його наділено владними повноваженнями або окрему його норму, такими, що не відповідають правам людини? Ні, таких повноважень ні у державного, ні у приватного виконавця не має. Дійсно, при наявності у виконавця альтернативних варіантів поведінки він може застосовувати ту норму закону, яку він вважає більш оптимальною в даній конкретній ситуації. Однак, у ч. 5 ст. 26 Закону однозначно встановлено, що в постанові про відкриття виконавчого провадження виконавець зазначає про обов'язок боржника подати декларацію про доходи та майно боржника. І він може вважати, що це положення неконституційне, оскільки згідно ст. 63 Конституції України особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, але виконавець має суворо дотримуватися норм законодавства. І особа може заявити про те, що декларація – це відомості про себе, тому вона відмовляється надавати таку інформацію. Але як такий спір може бути вирішений у виконавчому провадженні? Ніяк, оскільки виконавці не займаються питаннями конституційності законів. Отже, особа після накладення на неї штрафу має звернутися до суду і лише після набуття рішенням суду законної сили відкривається право на звернення до Конституційного Суду України [10]. А у виконавчому провадженні механізмів визнання виконавцем норм законодавства неконституційними не має. Якщо ж ми дивимось на принцип верховенства права у виконавчому процесі з позиції законотворчої техніки і стверджуємо, що в ньому закладено принцип верховенства права, то цей Закон слід визнавати *абсолютно правильним* і досконалим, а такого апіорі бути не може!?

#### **Принцип розумності процесуальних строків: суд та виконавче провадження**

У рекомендаціях Європейської комісії йдеться про те, що “ Кожній особі гарантується захист її прав, свобод та інтересів у розумний строк незалежним, неупередженим і справедливим судом (стаття 7 Закон України «Про судоустрій та статус суддів» - *автор.*). Порухення суддею цих принципів тягне за собою дисциплінарну відповідальність судді (ст. 106 Закон України «Про судоустрій та статус суддів» - *автор.*). Органи влади не надали жодної інформації щодо права громадян вимагати компенсації у випадку, якщо вони зазнали збитків за надмірну тривалість провадження, невиконання судових рішень... [11].

Тобто можна зробити висновок, що з міжнародних актів та, зокрема, з практики Європейського суду з прав людини (далі-ЄСПЛ) до українського законодавства потрапив принцип розумних строків, оскільки ЄСПЛ визнавав нерозумним *тривалий судовий розгляд справ*. І цей принцип був включений до багатьох процесуальних актів, зокрема, й до ЦПК та Закону, що, на нашу думку, стало віддзеркаленням європейських традицій. Зокрема, у рішеннях ЄСПЛ у справі «Крутько проти України» [12], у справі «Горнсбі проти Греції» [13] зазначається, що провадження в суді та виконавче провадження є стадіями одного провадження (процесу) і що строк виконання судового рішення слід відносити до «розумного строку судового розгляду», (*Примітка:* Додатково див: Андронов І.В. Строки вчинення виконавчих дій (прийняття рішень) виконавцями [14. с. 244])

Але, по суті, принцип розумності строків розгляду справи судом має місце у судочинстві (п. 10 ч. 3 ст. 2 ЦПК), про що зазначає й сама Європейська комісія. Однак, на зауваження ЄСПЛ уповноважені особи мали належно реагувати і доводити, що в Україні діють оптимальні строки. Очевидно, що деякі фахівці в Україні здатні штучно затягувати розгляд справи в суді за рахунок зловживання правом, а також істотно затягнути виконання судового рішення за рахунок оскарження будь-яких дій виконавців, заявляючи клопотання про розстрочку або відстрочку виконання рішення тощо. Але це винятки із загального правила, які зумовлені демократичними засадами правової системи в Україні, цивільного судочинства та виконавчого провадження, які слід розглядати як їх ускладнення. Проте вчені вказують на те, що, наприклад, виконавець визначає строк для запрошення перекладача, який, тим не менше, не може перевищувати 10 днів. Тобто закон, навіть наділяючи виконавця повноваженнями визначати тривалість процесуального строку, одночасно встановлює межі такої дискреції, що цілком відповідає принципу юридичної визначеності. [14, с.225].

На думку авторів термін «розумний строк» має значення для тих суб'єктів, які в силу їх повноважень можуть діяти на власний розсуд та встановлювати такі строки, а таким суб'єктом в багатьох випадках є суд. Щодо виконавців, то конкретні строки вчинення ними процесуальних дій мають бути встановлені в законі. Процедура діяльності виконавців у новому Законі має бути логічною, послідовною, конкретною [1, с. 32], тому і строки мають бути чітко вказані в законі. Якщо, йти шляхом вчинення виконавцем та учасниками виконавчих дій у розумні строки, то тоді можна говорити про те, що сам виконавець, виходячи із принципу верховенства права, який проголошується у ст. 2 Закону, може на власний розсуд, виходячи із об'єктивних обставин та принципу справедливості виконавчого провадження змінювати спосіб і порядок виконання виконавчого документу, вирішувати у всіх випадках питання про відстрочку та розстрочку виконання рішення тощо. Тому виникає питання, а який сенс та обов'язок виконавця звертатись до суду за вирішенням перелічених питань (ст. 435 ЦПК) ?

Тому варто сприймати два поняття: строки вчинення процесуальних дій та розумні строки, оскільки вони мають застосовуватися різними уповноваженими суб'єктами та по-різному. Так, недотримання встановлених строків розгляду справи судом має викликати реагування на такі правопорушення. Наприклад, у ст. 275 ЦПК строки розгляду справи у порядку спрощеного позовного провадження викладені так: «1. Суд розглядає справи у порядку спрощеного позовного провадження протягом розумного строку, але не більше шістдесяти днів з дня відкриття провадження у справі». Тобто відчувається данина терміну «розумний строк», але встановлюється максимальний строк розгляду справи у 60 днів. У цьому зв'язку виникає риторичне запитання, а який сенс несе в собі застосований в цій нормі термін «розумний строк», оскільки такий строк законодавчо встановлений та обмежується він у 60 днів? Тобто після сплину цього строку, суддя не може діяти на власний розсуд і якщо він порушує максимальний термін розгляду справи, то стає правопорушником і має притягуватися до відповідальності, а сторони вправі вимагати компенсацію за таке правопорушення. Отже, процесуальні строки мають встановлюватися системно та узгоджуватися зі строками у матеріальному праві. Тому, на думку авторів, якщо у законі йдеться про розумний строк, то ніяких часових рамок у ньому не повинно бути встановлено. Кожний суддя із урахуванням обставин справи у рішенні має мотивувати, чому він вчинив дії у певний строк і вважав його розумним. Щодо діяльності виконавців, то вона має бути конкретною і послідовною та ґрунтуватися на принципі правової визначеності. Отже, вчинення виконавцями виконавчих процесуальних дій має визначатися законодавчо встановленими оптимальними строками. До речі, у примусовому порядку можуть виконуватися судові рішення, які підлягають негайному виконанню, проте у Законі відсутні норми, які б регламентували процедуру виконання таких рішень.

#### **Принцип територіальності: дискусійні аспекти**

У Керівних принципах Європейської комісії йдеться про зобов'язання держав забезпечити розташування виконавців по всій їх території, щоб мало місце максимальне охоплення всіх потенційних сторін можливістю звертатись до них за примусовим виконанням рішень. При цьому, в принципах фігурують поняття «приватна практика», тобто маються на увазі приватні виконавці, які здійснюють свою діяльність поряд із державними виконавцями, а також пропонується державам забезпечити достатню конкуренцію між ними.

Даний принцип, на нашу думку, зумовлює необхідність держави утримувати державних виконавців на такому рівні матеріального забезпечення, щоб найталановитіші з них не переходили до

приватної практики, інакше конкуренції не буде. Крім того, потенційно, державні виконавці не здатні конкурувати з приватними виконавцями, оскільки вони отримують невелику заробітну плату, тому можуть бути задіяні у корупційних схемах та тим самим порочитимуть ділову репутацію державної виконавчої служби. В той же час, за рахунок діяльності лише приватних виконавців не можна забезпечити відповідними послугами регіони з малою економічною активністю населення, оскільки змусити приватних виконавців працювати без належного доходу, а собі в збиток не можна. Зокрема, у ч. 1 ст. 157 ЦПК передбачається, що ухвала суду про забезпечення позову підлягає негайному виконанню з дня її постановлення незалежно від відкриття виконавчого провадження, а це означає, що: виконавець має діяти не дотримуючись вимог Закону України «Про виконавче провадження», а також без стягнення виконавчого збору (ст. 27 цього ж Закону), що означає «безоплатно». Однак, без оплати виконавчого збору можуть працювати державні виконавці, оскільки вони отримують заробітну плату, але не приватні виконавці.

Якщо ж йти шляхом фінансування діяльності приватних виконавців за рахунок державного бюджету, як це передбачено для адвокатів України, які надають безоплатну правничу допомогу, то за своєю суттю їх діяльність перетворюватиметься на державну.

Тому забезпечення одночасної діяльності і державної виконавчої служби, і приватних виконавців – це складне багатогранне завдання. Воно потребує системних і узгоджених концепцій щодо впорядкування їх повноважень. Так, виконання рішень, де боржником є держава, покладено на державних виконавців як державних службовців, але чи завжди це виправдано, варто публічно обговорювати. Адже Україні рекомендували провести судову реформу і вивести судових виконавців з безпосереднього підпорядкування судів та запровадити приватних виконавців, а нині ми знову повернулись до судового контролю за виконання судових рішень.

При цьому, хочемо поділитися власними спостереженнями, що перші кроки приватних виконавців з виконання складних і коштовних рішень викликали жвавий інтерес до цієї професії і мав місце вплив бажаючих як отримати такий статус, так і тих, хто бажав навчати. Поступово ейфорія спала, оскільки діяльність приватних виконавців складна, емоційно напружена і не високо оплачувана, якщо виконувати рішення малої вартості. Але ж комусь такі рішення необхідно виконувати... Тому багато хто нині “переключається” на модну професію медіаторів, оскільки в ній бачить перспективу високих доходів...

**Висновки:** Автори тривалий час працюють над дослідженням принципу верховенства права в цивільному судочинстві, а у зв’язку із введенням до законодавства про виконавче провадження цього принципу неодноразово висловлювали своє бачення на можливість виконавців діяти у його межах. В той же час, варто визнати верховенства права, засадою, яка дозволяє правовим способом виходити з ситуацій, коли виникає конфлікт між природними правами людини та владними повноваженнями державних органів і недержавних посадових осіб. Але в межах виконавчого провадження принцип верховенства права не може застосовуватися, тому його варто виключити із Закону України «Про виконавче провадження» і не включати до відповідних законопроектів.

Принцип правової визначеності вимагає, щоб процедура виконавчих проваджень була чіткою, послідовною і передбачала у законодавстві про виконавче провадження чіткі строки вжиття виконавцем тих чи інших примусових заходів та вчинення виконавчих процесуальних дій, але у законопроектах передбачається, що виконавці мають застосовувати розумні строки вчинення виконавчих дій. Але строки вчинення виконавчих дій – це досить часто кошти сторін виконавчого провадження, коли йдеться про стягнення значних сум, це не тільки настрій, а й долі людей, коли йдеться про виконання немайнових рішень. Тому у Законі України «Про виконавче провадження» має бути визначена не тільки послідовність вчинення певних виконавчих дій, а й строки їх вчинення.

Щодо забезпечення принципу територіальності і його регламентації у Законі України “Про виконавче провадження”, то перегляд повноважень державних і приватних виконавців об’єктивно необхідний, але апіорі можна стверджувати, що при зникненні державних виконавців забезпечити матеріальну складову діяльності приватних виконавців в регіонах з малою активністю населення України буде складно або взагалі неможливо, а це означатиме неможливість виконання керівних принципів Європейської комісії і позбавлення прав осіб на їх безпосередній захист та відновлення.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фурса С.Я. Фурса Є.І. Короткий аналіз основних засад виконавчого провадження. В кн. Виконавчий процес: теорія і практика. Концепції вчених з удосконалення законодавства про виконавче провадження: монографія / за заг. ред. докторки юридичних наук, професорки, заслуженої юристки України С.Я. Фурси. Київ, Алерта, 2023. С. 31-32.
2. Fursa S. Fursa Ye., Rehushevskiy E. Recommendations of the European Commission on the efficiency of justice and their impact on improving enforcement proceedings in Ukraine. *Аналітично порівняльне правознавство*. 2025. Випуск 4. С. 438–443.
3. Про виконавче провадження. Закон України від 2 червня 2016 року №1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.
4. Мальський М.М. Фундаментальні принципи Глобального кодексу примусового виконання: автореф. дисер. доктор. юрид. наук (12.00.03). Київ, 2020. С. 17–19.
5. Європейська комісія “За демократію через право” (Венеційська комісія). Доповідь про правовладдя. Страсбург, 4 квітня 2011 року. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr).
6. Цивільний процесуальний кодекс України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
7. Фурса С.Я. Верховенство права в діяльності адвоката // Матеріали XI Міжнарод. Наук.-практич. конф. “Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє” (м. Одеса, 12 листопада 2021 р.). Одеса, Фенікс 2021. С. 399–413;
8. Фурса С.Я., Фурса Є.І. Застосування Верховним Судом України принципу верховенства права в контексті звернення до Конституційного Суду (щодо конституційності Закону України «Про виконавче провадження» та Закону України «Про особливості утворення акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування»). *Часопис Київського університету права*. 2024 . № 3. С. 44–56.
9. Телявський А. М. Негативний вплив хибних правових позицій Верховного суду на ефективність механізму примусового виконання рішень юрисдикційних органів та на цивільний оборот. *Вісник АПБУ*. 2024. № 1 (2). С. 170–174.
10. Стаття 77 Закону України «Про Конституційний Суд України» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n555>.
11. EUROPEAN COMMISSION FOR THE EFFICIENCY OF JUSTICE (CEPEJ) Support for a better evaluation of the result of judicial reform efforts in the Eastern Partnership «Justice Dashboard EaP» Action Data collection: 2023 Report prepared by the CEPEJ for the attention of the European Commission. Part 2 (A) - Beneficiary profile – Ukraine. URL: <https://rm.coe.int/ukraine-deliverable-2/1680b26dfb>.
12. Рішення Європейського суду з прав людини від 27 листопада 2008 року у справі «Крутько проти України». URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974\\_422](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_422).
13. Рішення Європейського суду з прав людини від 19 березня 1997 р. у справі «Горнсбі проти Греції». URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980\\_079#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_079#Text).
14. Андронов І.В. Темпоральний аспект примусового виконання рішень. В кн. Виконавчий процес: теорія і практика. Концепції вчених з удосконалення законодавства про виконавче провадження: монографія / за заг. ред. докторки юридичних наук, професорки, заслуженої юристки України С.Я. Фурси. Київ, Алерта, 2023. С. 225–244.